

Φεβρουάριος 1997

ΚΛΘ' ΟΔΟΝ

περιοδική έκδοση του Θεολογικού Συνδέσμου

συμμετέχουν:

- Κ. Ζάρας
- Ν. Ζαχαρόπουλος
- Κ. Ζορμπάς
- Μ. Μπέζος
- Α. Παπαδερός
- Ι. Πέτρον
- Στ. Σακελλίων
- Κ. Σταμάτης
- Π. Ταμβάκης
- Χ. Τσιρώνης

παρατηρητής

τεύχος
12

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ
ΤΗ ΣΥΜΦΩΛΙΩΣΗ

Φεβρουάριος 1997

ΚΛΘ' ΟΔΟΝ

περιοδική έκδοση του Θεολογικού Συνδέσμου

συμμετέχουν:

- Κ. Ζάρας
- Ν. Ζαχαρόπουλος
- Κ. Ζορμπάς
- Μ. Μπέγζος
- Α. Παπαδερός
- Ι. Πέτρον
- Στ. Σακελλίων
- Κ. Σταμάτης
- Π. Ταμβάκης
- Χ. Τσιρώνης

παρατηρητής

τεύχος
12

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ
ΤΗ ΣΥΜΦΩΛΙΩΣΗ

Ασπασμός Πέτρου και Παύλου. Άγγελου. 15ος αι. 77 x 45,5 εκ. Μονή Οδηγήτριας.

Καταλλαγή - Δώρο του Θεού και πηγή νέας ζωής*

Αλέξανδρος Παπαδερός
Μετάφραση: Ιω. Πέτρου

Χριστός ανέστη,
Σεβασμιότατοι, σεβαστοί Πατέρες, αγαπητές και αξιότιμες αδελφές και αδελφοί!

Έτσι χαιρετούμε ο ένας τον άλλο, οι Χριστιανοί της Ανατολής, κατά τη διάρκεια της μεταπασχαλινής αυτής περιόδου. Τον ίδιο χαιρετισμό απευθύνω και σε σας και λέγω με τον άγιο Ιωάννη Χρυσόστομο:

«Πάντες απολαύετε του συμποσίου τής πίστεως!

Μηδείς όδυρέσθω παισίματα,

συγγνώμη γάρ εκ του τάφου άνέτειλε!

Μηδείς φοβείσθω θάνατον,

ήλευθέρωσε γάρ ήμάς του Σωτήρος ό θάνατος!

Άνέστη Χριστός και ζωή πολιτεύεται!

Άνέστη Χριστός!

Αύτω ή δόξα και τό κράτος εις τούς αιώνας τών αιώνων. Άμήν!»

Μόνο γι' αυτό, επειδή ο Χριστός ανέστη, βρισκόμαστε και εμείς εδώ, με τη σταθερή πεποίθηση και τη χαρά, ότι, επειδή ο Χριστός ανέστη, η πίστη μας δεν είναι κενή, ούτε μάταιη (Α΄ Κορ. 15,14). Με τη δύναμη της πίστεως αυτής στην Ανάσταση ήρθαμε εδώ σ' αυτή την αμοιβαία συνάντηση. Γι' αυτό και στο βαθμό που αποδεχόμαστε αυτό το πλησίασμα ως καρπό της Ανάστασης, βιώνουμε την καταλλαγή που πηγάζει από τον τάφο. Και εφόσον βιώνουμε την καταλλαγή αυτή, μας επιτρέπεται και μπορούμε να μιλάμε γι' αυτήν.

Αυτή είναι η αφετηρία και αυτό το θεολογικό πλαίσιο της προσπάθειάς μου να εκπληρώσω την τιμητική αποστολή που φιλικά μου ανατέθηκε, να εκθέσω δηλαδή μερικές εισαγωγικές σκέψεις για το θέμα *Καταλλαγή - Δώρο του Θεού*

* Ομιλία εκ μέρους του Συμβουλίου Ευρωπαϊκών Εκκλησιών (Konferenz Europäischer Kirchen -KEK) κατά την κοινή Συνέλευση της Κεντρικής Επιτροπής αυτού και των Καρδινάλιων και Επισκόπων-μελών του Συμβουλίου των [Ρωμαιοκαθολικών] Επισκοπικών Συνόδων της Ευρώπης -Consilium Conferentiarum Episcoporum Europae-CCEE στην Ααίξη, 11-14 Μαΐου 1995. Η μετάφραση έγινε από το γερμανικό πρωτότυπο: Alexandros Papaderos, «Versöhnung - Gabe Gottes und Quelle neuen Lebens», στο *Ökumenisches Forum* 18 (Graz 1995) 119-132.

και πηγή νέας ζωής από ορθόδοξη σκοπιά.

Η ανάθεση του έργου αυτού συνοδεύτηκε από την παράκληση να αποφύγω κατά το δυνατόν να κάμω μιαν ακαδημαϊκή εισήγηση. Σ' αυτήν την παράκληση αναγνώρισα την επιθυμία και την ανάγκη να δώσω το λόγο όχι σε μια θεολογία που μιλά «προς εαυτήν και δι' εαυτήν», αλλά σε μια θεολογία που βρίσκεται σε άμεση σχέση με το χώρο, το χρόνο και την πραγματικότητα, στην οποία ζούμε ως Χριστιανοί και ως Εκκλησίες στην Ευρώπη. Τη στιγμή αυτή βιώνω πάντως το χώρο και το χρόνο με έναν ιδιαίτερο τρόπο που δεν μπορώ, αλλά ούτε και θα ήθελα να τον αγνοήσω. Σας παρακαλώ λοιπόν να δείξετε υπομονή και κατανόηση, όταν σε ορισμένες περιπτώσεις τα λόγια αναδύονται βαθιά μέσα από την καρδιά μου και προσδίδουν στην ομιλία μου έναν προσωπικό τόνο.

Όσον αφορά στο χρόνο

Πώς να μιλήσει κανείς για την καταλλαγή πενήντα χρόνια μετά το τέλος του φονικού δευτέρου παγκοσμίου πολέμου; Πώς πρέπει να γίνει λόγος γι' αυτήν, όταν ο άνδρας, που τη στιγμή αυτή στέκεται μπροστά σας –παιδί του σχολείου κατά τη διάρκεια εκείνου του πολέμου– πολλές φορές συνάντησε το θάνατο πρόσωπο με πρόσωπο, μεταξύ άλλων στον τρόπο των στρατοπέδων συγκέντρωσης, και ο οποίος βλέπει τις δυνάμεις του σκότους, της εχθρότητας και του θανάτου να βρίσκονται ακόμη επί το έργον, τόσο στην Ευρώπη, όσο και σε πολλά μέρη του κόσμου;

Ενόψει τόσων πολλών, σχεδόν αποκαλυπτικών σημείων του παρόντος, πώς να μιλήσει κανείς για την καταλλαγή κατά το έτος 1995, το οποίον ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος Α' ανακήρυξε σε έτος της Αποκάλυψης, προκειμένου, λίγο πριν από το τέλος της δεύτερης χριστιανικής χιλιετίας, να στρέψει τη μνήμη μας εντονότερα προς το τελευταίο βιβλίο της Αγίας Γραφής, που συνέγραψε πριν 1900 χρόνια στην Πάτμο ο Ιωάννης «ὁ ἀδελφός ἡμῶν καὶ συγκοινωνός ἐν τῇ θλίψει καὶ βασιλείᾳ καὶ ὑπομονῇ ἐν Ἰησοῦ» (Αποκ. 1,9);

Όσον αφορά στο χώρο

Πώς να μιλήσει ένας Κρητικός για Ανάσταση και καταλλαγή όχι σε ένα οποιοδήποτε μέρος του κόσμου, αλλά εδώ, στην Ασίζη; Τι το ιδιαίτερο υπάρχει σε αυτό; Λοιπόν, το γεγονός, ότι εδώ και πολλές μέρες με συνοδεύει συνεχώς ένας συμπατριώτης. Μια φορά, όπως γράφει, τον είχε καταλάβει τόσο πολύ η χάρη του Θεού στην Ασίζη, ώστε δεν ήξερε πια, αν είχε φθάσει ζωντανός στον παράδεισο! Βλέποντας, ακούγοντας, μυρίζοντας είχε αντιληφθεί: κάποιος ά-

γιος θα πέρασε από δω χωρίς άλλο· ένιωθε τη μυρωδιά του στον αέρα! Εξαιτίας τού ότι ήταν κακοφτιαγμένος, λέει πως έδωσε στον εαυτό του το κοροϊδευτικό όνομα «Φράτερ Λεόνε» –αδελφός Λεοντάρι– και χάρισε σε μας ένα μυθιστόρημα, που χωρίς αμφιβολία ανήκει στα καλύτερα εγκώμια του αγίου Φραγκίσκου.

Ναι, έχετε δίκαιο, εάν στο πρόσωπο του συμπατριώτη μου αναγνωρίζατε τον ποιητή και συγγραφέα Νίκο Καζαντζάκη (1885-1957). Μια εσωτερική φωνή ψιθυρίζει στην ψυχή μου: ήδη από καιρό θα ήταν αναγκαία μια καταλλαγή! Ένα βήμα παραπέρα μπορεί να αποτολμηθεί σήμερα. Καμιά φροντίδα! Το βιβλίο που κρατά στο χέρι του δεν έχει περιληφθεί στο Index (πίνακας απαγορευμένων βιβλίων), παρότι προπαντός το μυθιστόρημά του «Ο τελευταίος πειρασμός» που περιλήφθηκε σε αυτόν θα μπορούσε να είχε κεντρίσει τη συνείδησή μας οδυνηρά, πράγμα που σημαίνει δημιουργικά. Όχι! Βρίσκεται εδώ με το άλλο του μυθιστόρημα, που φέρει τον τίτλο «Ο φτωχούλης του Θεού».

Ο Καζαντζάκης ομολογεί: «Αγάπη κι ευλάβεια και θαυμασμός για τον ήρωα και μεγαλομάρτυρα με κατείχε γράφοντας το παραμύθι ετούτο, πιο αληθινό κι από την αλήθεια... Γιατί για μένα ο Άγιος Φραγκίσκος είναι το πρότυπο του στρατευμένου ανθρώπου, που με ακατάπαυστο σκληρότατον αγώνα κατορθώνει κι επιτελεί το ανώτατο χρέος του ανθρώπου, ανώτερο κι από την ηθική κι από την αλήθεια κι από την ωραιότητα: να μετουσιώνει την ύλη που του εμπιστεύτηκε ο Θεός και να την κάνει πνέμα!» (Πρόλογος). Οποία καταλλαγή σ' αλήθεια!

Ομολογεί έπειτα:

«Πήγαινα από μοναστήρι σε μοναστήρι, από χωριό σε χωριό, από ερημιά σε ερημιά και ζητούσα το Θεό· δεν παντρεύτηκα, δεν έκαμα παιδιά, γιατί ζητούσα το Θεό· κρατούσα μια φέτα ψωμί στο χέρι μου και μια φούχτα ελιές, πεινούσα και ξεχνούσα να φάω, γιατί ζητούσα το Θεό» (σ. 11).

Και στη συνέχεια:

«Είχα φτάσει πια στο γκρεμό, άρχισα να βλαστημώ, κουράστηκα... Άνθρωπος είμαι, μαθές, κουράστηκα να περπατώ, να πεινώ, να κρυώνω, να χτυπώ τον ουρανό και να μη μου ανοίγει. Και τότε, στην άκρα απελπισία, μια νύχτα, με πήρε ο Θεός από το χέρι, πάτερ Φραγκίσκε, και σμίξαμε» (σ. 11-12). Αυτά γράφει ο Καζαντζάκης.

– Υπάρχουν καλοσχεδιασμένες και καλοϋπολογισμένες συμφιλιωτικές ενέργειες των ανθρώπων.

– Ο Θεός, ο ανεξιχνίαστος, έχει τους δικούς του δρόμους!

Με αναφορά στην Ανάσταση αφήνει λοιπόν ο ποιητής μας τον Άγιο Φρα-

1. Ν. Καζαντζάκης, *Ο φτωχούλης του Θεού*, εκδόσεις Ελένης Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα, Ε' επανεκτύπωση, σ. 11. Οι αριθμοί στις παρενθέσεις παραπέμπουν στη μν. έκδοση.

γίσκεο να διηγείται:

« Άκου, παιδί μου, κάθε χρόνο έβλεπα το Πάσχα, το Χριστό ν' ανασταίνεται· ήμασταν όλοι οι χριστιανοί μαζεμένοι γύρα από τον τάφο Του και κλαίγαμε· κλαίγαμε απαρηγόρητοι και χτυπούσαμε το χώμα ν' ανοίξει· και να, εκεί που κλαίγαμε, κομμάτια γίνονταν η ταφόπετρα, κι ο Χριστός κρατώντας μιαν άσπρη σημαία, τινάζονταν από τη γης κι ανέβαινε στον ουρανό και μας χαμογελούσε. Μονάχα ένα Πάσχα δεν τον είδα ν' ανασταίνεται· είχε έρθει τη χρονιά εκείνη ένας τρανός θεολόγος, σπουδασμένος στο Πανεπιστήμιο της Μπολόνιας, ανέβηκε στον άμβωνα της εκκλησίας· κι άρχισε, ώρες πολλές, να ξηγάει την Ανάσταση· ξηγούσε, ξηγούσε, ζαλιστήκαμε· και τη χρονιά εκείνη η ταφόπετρα δε γίνηκε κομμάτια, κι Ανάσταση, σου ορκίζομαι, δεν είδαμε» (σ. 223).

Άς ελπίσουμε ότι δε θα συμβεί το ίδιο εδώ! Οπωσδήποτε όχι εξαιτίας μου, δεν είμαι κανένας μεγάλος Θεολόγος!

Με δυσκολία θα μπορούσαμε, πάντως, να αποφύγουμε ένα πρώτο ερώτημα: πού μπορεί να βρίσκεται πραγματικά η αιτία του γεγονότος, ότι για τόσο πολλούς ανθρώπους στην Ευρώπη σήμερα δεν γίνεται πλέον κομμάτια η ταφόπετρα και κάθονται στο σκότος και τη σκιά του θανάτου; (Λουκ. 1,79). Στο θέμα αυτό θα επανέλθουμε αργότερα.

Η έννοια της καταλλαγής

Η καταλλαγή, ως όρος, χρησιμοποιείται μόνο μια φορά στον Ματθαίο [5,24 διαλλάσσομαι, διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου] και μερικές φορές στον Παύλο. Τι υπάρχει άραγε σχετικά στη χριστιανική Γραμματεία; Το ερώτημα με απασχόλησε λίγο. Σύμφωνα με μια προσωρινή έρευνα, ο όρος έμεινε σχεδόν στην αφάνεια κατά τη διάρκεια δύο χιλιάδων χρόνων, παρότι το περιεχόμενό του αναφέρεται στον πυρήνα του μυστηρίου της σωτηρίας². Θέλω να ελπίζω ότι η επόμενη Ευρωπαϊκή Οικουμενική Συνέλευση θα αποτελέσει αφορμή για να εκφραστεί η πληρότητα και ο πλούτος του θέματός της και ότι αυτή θα επιτρέψει στην καταλλαγή να λάβει τη θέση που της αρμόζει στη σκέψη και κυρίως στη δράση των Χριστιανών.

Ήδη κατά τη διάρκεια της συνεδρίας της Κεντρικής Επιτροπής του Συμβουλίου Ευρωπαϊκών Εκκλησιών (Κ.Ε.Κ.) στο Iserlohn (1993) παρακάλεσα να επιδιωχθεί μια ανταλλαγή εμπειριών, για να εντοπισθεί πώς μεταφράζεται άραγε σε διάφορες γλώσσες ο ελληνικός όρος «καταλλαγή» και πώς κατανοεί-

2. Ο όρος π.χ. δεν απαντάται στη Θ. Λειτουργία του Βασιλείου, ούτε του Χρυσοστόμου. Ακόμη και στο κείμενο Βάπτισμα-Ευχαριστία-Λειτουργήμα (Β.Ε.Μ.), το οποίο ανήκει στα πιο ώριμα οικουμενικά κείμενα των τελευταίων χρόνων, ο όρος αυτός χρησιμοποιείται πολύ σπάνια.

ται. Ειρήνη, συνοδικότητα και εξιλασμός είναι ως γνωστόν τρεις από τις κύριες εννοιολογικές κατευθύνσεις, προς τις οποίες στρέφονται οι μεταφράσεις του όρου. Κατά τη γνώμη μου θα άξιζε τον κόπο, εδώ και μέχρι τη Συνέλευσή μας το 1997 να επιδιώξουμε τη μνημονευθείσα ανταλλαγή εμπειριών και να εμβαθύνουμε σε αυτήν.

Δύο διαστάσεις μου φαίνονται ότι είναι στο θέμα αυτό ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες: Πρώτα οι θεολογικο-χριστολογικές, εκκλησιολογικές, σωτηριολογικές, ανθρωπολογικές, διακονικο-κοινωνικές και κοσμολογικο-οικολογικές συνέπειες που απορρέουν από τη διαφορετικότητα στη μετάφραση και την κατανόηση του όρου. Δεύτερο, το γεγονός ότι, παρά τη μεγάλη διαφοροποίηση από άποψη ορολογίας και περιεχομένου, σε τελική ανάλυση αποκρυσταλλώνεται ένα ένιαίο εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου της καταλλαγής.

Τι είναι εκείνο που περιμένω από την ανταλλαγή εμπειριών που ανέφερα προηγουμένως θα γίνει πιο σαφές, αν εξετάσουμε σύντομα την ετυμολογία του ελληνικού όρου καταλλαγή. Είναι συνδεδεμένες εδώ οι λέξεις αλλαγή και κατά. Η πρόθεση «κατά» δίδει έμφαση στην έννοια της αλλαγής, έτσι ώστε καταλλαγή σημαίνει την πλήρη αλλαγή. Μία αλλαγή πέρα ως πέρα –μία ολοκληρωτική αλλαγή, όπως θα έλεγε ίσως ο Schleiermacher. Το ίδιο βασικό περιεχόμενο έχουν άλλες λέξεις, όπως αποκαταλλάσσειν (Κολ. 1,20), διαλλάσσεσθαι (Μθ. 5,24), συναλλάσσειν (Πραξ. 7,26), στον πυρήνα των οποίων βρίσκεται το αλλάσσω.

Αλλαγή σε αυτή τη συνάφεια σημαίνει ανανέωση, νέα κτίση (Β΄ Κορ. 5,17), όπως θυμόμαστε από τη Γεν. Συνέλευση του Κ.Ε.Κ., 1992 στην Πράγα. Και η ανανέωση, ως νέος τρόπος ύπαρξης, καθιστά δυνατή μια νέα σχέση του ανθρώπου με τον Θεό, με τον εαυτό του, με το συνάνθρωπο και όλη τη δημιουργία. Μέσω του νέου αυτού τρόπου ύπαρξης, που μας δωρίζει ο Θεός, και της νέας σχέσης που έρχεται ως φυσική συνέπειά της, αναδύεται η καταλλαγή. Η καταλλαγή, που κατανοείται με αυτό τον τρόπο, είναι καρπός της αλλαγής και της ανανέωσης που οδηγούν στην ειρήνη και τη νέα ζωή³.

3. Καταλλαγή διά μέσου της ανακαινίσης σημαίνει για τις ενδοεκκλησιαστικές σχέσεις εφαρμογή εκείνου που ο Κύριος και οι Απόστολοι συνιστούν ως πρωταρχική προϋπόθεση γνήσιας κοινωνίας: « Έστω δέ ὁ λόγος ὑμῶν ναι ναι, οὐ οὐ· τό δέ περισσόν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν» (Ματθ. 5,37)· είναι «ελαφρία» προσθέτει ο Παύλος: ένα ναι, το οποίο εννοεί όχι και αντίστροφα προέρχεται από μία σαρκική θέληση (Β΄ Κορ. 1,17). Και γνωρίζουμε, βέβαια, τι σημαίνει το «κατά σάρκα» ή «κατά πνεῦμα περιπατεῖν»: «Τό γάρ φρόνημα τῆς σαρκός θάνατος, τό δέ φρόνημα τοῦ πνεύματος ζωή καί ειρήνη» (Ρωμ. 8,5-6). Αυτός ο αιώνας μάς αφήνει συναρπαστικά λόγια και εντυπωσιακές χειρονομίες καταλλαγής όσον αφορά στις ενδοεκκλησιαστικές σχέσεις, μάλιστα σε ανώτατο επίπεδο. Η αυθεντικότητα και ειλικρίνεια όλων αυτών όμως δεν επαληθεύονται δυστυχώς από την εναντίωση της θεωρίας και της πράξης, οι οποίες προξενούν απογοήτευση και παραλυσία, αν όχι και αντιπαλότητα. Καθένας που, όπως εγώ, είχε τη μεγάλη ευλογία του Θεού να συμμετέχει στην πρώτη και σε όλες τις υπόλοιπες (εκτός από μία) συνέλεύσεις του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Επισκοπικών Συνόδων και του Συμ-

Το ΠΩΣ και το περιεχόμενο αυτής της αλλαγής και ανανέωσης και του σωτηριώδους μυστηρίου της καταλλαγής συνοψίζεται στην προς Τίτον επιστολή, την οποία εμείς οι Κρητικοί εκλαμβάνουμε ως επιστολή που απευθύνθηκε ιδιαίτερα σε μας, ακόμη και αν σ' αυτή δεν διαβάσει κανείς το καλύτερο για μας! Σ' αυτή λέγεται: «Ἦμεν γάρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, στυγητοὶ μισοῦντες ἀλλήλους. Ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ἃ ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου, οὐ ἐξέχεων ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ἵνα δικαιωθέντες τῇ ἐκείνου χάριτι κληρονόμοι γενηθῶμεν κατ' ἐλπίδα ζωῆς αἰωνίου» (Τιτ. 3,3-7)

Μεταμόρφωση

Σε αυτή τη συνάφεια πρέπει να υπενθυμίσουμε ακόμη, ότι σύμφωνα με την ορθόδοξη αντίληψη για τον άνθρωπο, τον κόσμο και την ιστορία, η ανακαίνιση και η καταλλαγή βρίσκουν την ύψιστη χριστολογική, σωτηριολογική και εσχολογική έκφρασή τους στη δυναμική της μεταμόρφωσης. Πρότυπο της μεταμόρφωσης είναι ο ίδιος ο Χριστός με την έννοια του Φιλίπ. 2: Η κένωση του Χριστού, που έλαβε τη μορφή δούλου, είναι μια μεταμόρφωση προς τα κάτω, η οποία καθιστά δυνατή τη μεταμόρφωση προς τα άνω. Εκείνος έγινε άνθρωπος, για να κάμει εμάς θεούς, σύμφωνα με τη γνωστή διατύπωση του αγίου Αθανασίου του Μεγάλου (*Κατά Αρειανών* 1,39). Νέα κτίση και θέωση είναι, ως εκ τούτου, δωρεές του ενός μυστηρίου της ανακαίνισης του παντός, το οποίο, όπως όλα τα καινούρια, έρχεται από τον Θεό, που μας καταλλάσσει με τον εαυτό του διά του Χριστού.

Μίλησα για τη δυναμική της μεταμόρφωσης. Εννοώ φυσικά τη δύναμη του Αγίου Πνεύματος: «ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος» (Β' Κορ. 3.18). Ακριβώς αυτή τη φορά προς τα πρόσω και προς τα άνω από δόξα σε δόξα δείχνει ότι η μεταμόρφωση δεν είναι ένα στατικό γεγονός που πραγματοποιείται εφάπαξ, αλλά ένα δυναμικό και συνεχιζόμενο γεγονός, όπως το «μεταμορφοῦσθαι» στο Ρωμ. 12, 2. Και μάλιστα όχι απλώς αρνητικά, με την έννοια του «μὴ συσχηματίζεσθαι τῷ αἰῶνι τούτῳ»,

βουλίου των Ευρωπαϊκών Εκκλησιών, είναι πεπεισμένος για τούτο το αναγκαίο: «ἵνα μηκέτι ὄμεν νήπιοι, κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδίαν τῆς πλάνης, ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ αὐξήσομεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὃς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ Χριστός» (Εφεσ. 4,14-15).

αλλά θετικά, ως αλλαγή της μορφής του καθενός μέσω της ανακαίνισης. Αυτό που ανακαινίζεται, είναι η σκέψη, ο νους. Η μεταμόρφωση αυτή, που πραγματοποιείται μέσω της *μετάνοιας*, οδηγεί από τον παλαιό στο νέο άνθρωπο, που ανακαινίζεται σύμφωνα με την εικόνα του Δημιουργού του, με σκοπό να γνωρίσει το θέλημά του. Ὅπου συμβαίνει αυτό, καθίσταται δυνατή η γνήσια καταλλαγή: γιατί εκεί πια «οὐκ ἐνὶ Ἑλλήνι καὶ Ἰουδαίῳ, περιτομῇ καὶ ἀκροβυστίᾳ, βάρβαρος, Σκύθης, δούλος, ἐλεύθερος, ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν Χριστός» (Κολ. 3,9-11) –και αυτό ισχύει τόσο για τον άνδρα, όσο και για τη γυναίκα, σύμφωνα με την προς Γαλάτας επιστολή (3,28), γιατί όχι επίσης για χειροτονημένα και μη χειροτονημένα μέλη του σώματος Χριστού!

Παρόμοια αποκαλύπτονται σε μας σε σχέση με τη διάσπαση της καταλλαγής του σύμπαντος κόσμου. Στο χριστολογικό ύμνο της επιστολής προς Κολοσσαείς (1,15-20) εξυμνείται, όπως είναι γνωστόν, θαυμάσια και θεσπέσια –σε αντίθεση με το παλαιό κοσμικό άγχος– η «νέα ποιότητα του σύμπαντος»: Μέσω αυτού, του Χριστού, του «πρωτοτόκου πάσης κτίσεως» και εις αυτόν δημιουργήθηκαν τα πάντα: μέσω αυτού, του «πρωτοτόκου ἐκ τῶν νεκρῶν» και προς αυτόν έχουν καταλλαγή τα πάντα. «Ἡ εἰρήνη τοῦ σύμπαντος κόσμου πραγματοποιήθηκε, όταν ο Χριστός με την Ανάστασή του κατέστη Κύριος του ανακαινισμένου κόσμου και στέρησε την εξουσία από όλες τις δυνάμεις που μέχρι τότε απειλούσαν τον κόσμο»⁴, κατά πρώτο λόγο από τον ίδιο το θάνατο, όπως ακούσαμε στην αρχή από τον άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο.

Για την εμβάθυνση και την επικαιροποίηση του θέματος της Γενικής Συνέλευσης έχει πολλά να μας πει η ιστορία της θεολογίας, ιδίως με αναφορά στο «πλήρωμα», το οποίο εμφανίζεται σε αυτή τη συνάφεια, ιδίως όμως με αναφορά στο «τα πάντα» –στο σύμπαν, ως καταλλαγή που περιλαμβάνει τα πάντα. Ως γνωστόν, δεν γνωρίζει ο Χριστιανισμός τόσο στην αρχαία, όσο και στη μεταγενέστερη εποχή και μέχρι σήμερα, καμιά ενιαία Εκκλησιολογία και Κοσμολογία της καταλλαγής. Και είναι αυτονόητο, σε ποιες συνέπειες και πρακτικές φθάνει κανείς, όταν το σύμπαν, ως αντικείμενο της καταλλαγής, αναφέρεται εκκλησιολογικά στους Ιουδαίους και εθνικούς, είτε όταν τεθούν στην καταλλαγή κοσμολογικά όρια. Με τη διδασκαλία του για την αποκατάσταση των πάντων ο Ωριγένης κινήθηκε, όπως είναι γνωστό, προς μια ακραία κατεύθυνση. Στην αντίθετη κατεύθυνση βρίσκεται λ.χ. η γνώμη του Καλβίνου, που περιορίζει σαφώς την καταλλαγή μόνο στα λογικά όντα (*rationales creaturas*)⁵. Και μπορεί κανείς να φανταστεί –πράγμα που ήδη το βλέπουμε– πώς συμπεριφέρεται ο άνθρωπος στο φυσικό περιβάλλον, όταν το αντιμετωπίζει ως πραγματικότητα

4. J. Glinka, *Der Kolosserbrief*, Verlag Herder, Freiburg i. Br. 1980, σ. 75.

5. Ὁ.π., σ. 82. Στη συνολική προβληματική πρβλ. Α. Papaderos, «Jesus Christus - Herr der einen Welt und der einen Kirche, Reflexionen zu Kol 1,15-23», στο *Ökumenisches Forum* 8 (1985), σ. 131-149.

που απορρίπτεται και αφήνεται έξω από τη χάρη και το έλεος του Θεού. Υπενθυμίζω απλώς την παλιά αντίληψη, σύμφωνα με την οποία *gratia non tollit, sed perficit naturam*, καθ' ολοκληρίαν με την έννοια της μεταμόρφωσης.

Η καταλλαγή, ως αλλαγή, πραγματοποιείται κυρίως με την εμπειρία του τελειώς διαφορετικού· με την εμπειρία του Θεού, ως του όλως αλλοτρίου της διαφορετικότητας του τριαδικού τρόπου ύπαρξής του, της κοινωνίας ως κοινωνίας αγάπης των θείων προσώπων. Η αγάπη κατανοείται εδώ όχι ως ηθική κατηγορία, αλλά ως οντολογικός τρόπος του είναι, σύμφωνα με το μοναδικό «ορισμό» του Θεού, που υπάρχει στην Αγία Γραφή, ότι ο Θεός είναι αγάπη (Ιωαν. 4,6).

Σε αυτό το ΠΩΣ της θείας ύπαρξης έχει η Εκκλησία –φυσικά μόνον ως αναλογία– το ΠΩΣ του δικού της τρόπου ύπαρξης, την ενότητα και την αποστολή της (Ιωάν. 17,20-33). Στο ίδιο ΠΩΣ βιώνουμε τις ενέργειες του Θεού Πατέρα μέσω του Χριστού εν Αγίω Πνεύματι, που μας εισάγουν στο «θείο περιβάλλον», όπως θα έλεγε ο Teilhard de Chardin· εκεί, όπου ανατρέπονται τα αυτονόητα του κόσμου της πτώσης, δηλ. στο παράδοξο των θείων πραγματικοτήτων, όπου αυτό που σύμφωνα με το φρόνημα και το θέλημα της σάρκας είναι το κανονικό αποκαλύπτεται ως μη κανονικό⁶.

Ο Φραγκίσκος πετροβολείται στην Ασίζη, ένεκα της τρέλας του. Η αντίδρασή του: «Όποιος μου ρίξει μια πέτρα, να 'χει την ευχή του Θεού μια φορά· όποιος μου ρίξει δυο πέτρες να 'χει την ευχή του Θεού δυο φορές· όποιος μου ρίξει τρεις πέτρες, να 'χει την ευχή του Θεού τρεις φορές...» (σ. 70).

Καταλλαγή - δώρο του Θεού και πηγή νέας ζωής

Καταλλαγή και ζωή είναι στην πραγματικότητα ένα και το αυτό, με την έννοια ότι η καταλλαγή ανήκει στις όλως πρωταρχικές υπαρξιακές κατηγορίες της ζωής, όπως η αναπνοή, η διατροφή, η ζωοποιός αγάπη. Απουσία της καταλλαγής σημαίνει απουσία της ζωής! Για το λόγο αυτό, η καταλλαγή και οι πρακτικές της καταλλαγής αποτελούν κεντρικό φαινόμενο σε όλες τις θρησκείες, μονοθεϊστικές και πολυθεϊστικές. Η ριζική διαφορά βρίσκεται μόνον σε τούτο, ότι στην εξωχριστιανική θρησκευτικότητα το θείο είναι αντικείμενο της καταλλακτικής πράξης του ανθρώπου, ενώ σε μας αποκαλύπτεται ότι η καταλλαγή τελεσιουργείται από τον Θεό, ότι επομένως ο Θεός ο ίδιος είναι το υποκείμενο της καταλλαγής: «Τά άρχαία παρήλθεν, ιδού γέγονεν καινά. Τά δέ

6. Όπως: «ήκούσατε... εγώ δέ λέγω υμίν» (Ματθ. 5,21). «οί άρχοντες κατεξουσιάζουσιν... σὺχ οὕτως ἔσται ἐν υμίν» (Ματθ. 20,26), «όφθαλμόν αντί όφθαλμοῦ»; Όχι! «Στρέψον αὐτῶ καί τήν ἄλλην σιαγόνα» (Ματθ. 5,38 κ.ε.). «Αγαπάτε τοὺς ἐχθρούς υμῶν» (Ματθ. 5,44). -Η καταλλαγή με το συνάνθρωπο προηγείται των δώρων και θυσιών στον Θεό (Ματθ. 5,24) και πολλά άλλα ακόμη.

πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῶ διά Χριστοῦ καί δόντος ἡμῖν τήν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς» (Β΄ Κορ. 5,17-18).

Όπως κάθε τι το μεγάλο και υψηλό στη ζωή, έτσι και η καταλλαγή είναι, βέβαια, δώρο του Θεού, που, ωστόσο, μας χορηγείται στο δρόμο του χαροποιού πένθους, της χαρμολύπης της ασκητικής πνευματικότητας, η οποία γνωρίζει να δοκιμάζει ανάμεικτες τη χαρά και τη λύπη. Για τον Ιακώβ και τον αδελφό του Ησαΐ διηγείται η Γραφή ότι έκλαιγαν καθώς καταλλάσσονταν (Γεν. 33,3-4). Στην αρχαία ελληνική τραγωδία παρουσιάζεται αυτή ακριβώς η εμπειρία με έναν εξόχως δραματουργικό τρόπο.

Καταλλαγή και ειρήνευση εν Χριστώ σημαίνει σταυρό και θάνατο! Αυτά ενεργούνται μέσω του αίματος του Σταυρού του «πρωτοτόκου ἐκ τῶν νεκρῶν» (Κολ. 1,18-20). Και αυτό λαμβάνει χώρα σύμφωνα με τη σωτηριώδη οικονομία του Θεού, ο οποίος, όπως είπαμε, είναι το υποκείμενο της καταλλαγής.

Ο άνθρωπος λοιπόν καλείται,

– πρώτα, να απαντήσει καταφατικά στην πράξη καταλλαγής του Θεού («καταλλάγηται τῷ Θεῷ» (2 Κορ. 5,21) και

– δεύτερο, ως συνεργός Θεού στη Βασιλεία και την αλήθειά Του (Α΄ Κορ. 3,9· Κολ. 4,11· 3 Ιωάν. 8) να συμπεριφέρεται απέναντι στον κόσμο και τη ζωή ως homo creator (άνθρωπος δημιουργός) και να ασκήσει τη διακονία της καταλλαγής μέσα στον κόσμο.

Και τα δύο, η κατάφαση και η δημιουργικότητα, το κήρυγμα και η διακονία, περνούν μέσα από τον πόνο και το θάνατο! Καταλλαγή και ειρήνη προϋποθέτουν σύγκρουση και μίσος. Η υπέρβασή τους σημαίνει έξοδο από την αυτοφυλάκιση και δόσιμο στον άλλο, μια έξοδο επομένως. Κάθε έξοδος όμως συνεπάγεται διακινδύνευση και πόνο –η χώρα της επαγγελίας βρίσκεται πάντοτε επέκεινα... Αυτός είναι ο νέος τρόπος ύπαρξης των Χριστιανών: πεθαίνουν με τον Χριστό και ανίστανται με τον Χριστό. Σ' αυτά ανήκει και η αναζήτηση εκείνων που είναι στα «άνω» και η νέκρωση των μελών που βρίσκονται στη γη (Κολ. 2,20-3,5). Ο Θεός ο ίδιος συνεργεί διαρκώς στο έργο αυτό. Κάθε χριστιανός όμως και η κοινότητα των πιστών καλούνται να συνεργήσουν συνειδητά και δραστήρια στο μυστήριο και τη διακονία της καταλλαγής. Σε αυτά ανήκει ευρύτερα η διακονία «ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στεναχωρίαις...» και με πολλές επιπλέον δοκιμασίες, για τις οποίες διαβάζουμε στη Β΄ Κορ. κεφ. 6.

Χρειαζόμαστε επίσης σαφήνεια τόσο σε σχέση με την έννοια της ζωής, όσο και σε σχέση με το περιεχόμενο και την ποιότητα του νέου, που προσδοκούμε από την καταλλαγή. Για παράδειγμα, χρειαζόμαστε απάντηση στο ερώτημα, εάν και ως προς τι διαφοροποιείται η χριστιανική κατανόηση της ζωής από εκείνη

λ.χ. του βιολόγου, του γενετιστή και βιοτεχνικού, των ειδικών της στρατηγικής για την ανάπτυξη του παγκόσμιου πληθυσμού και εκείνων, που ακόμη και αυτή τη στιγμή οδηγούν ολόκληρους λαούς στο πεδίο του πολέμου, τους ξεριζώνουν, τους απαξιώνουν, τους θανατώνουν! Πολύ περισσότερο, χρειαζόμαστε σαφήνεια ακόμη και ως προς το κατά πόσον υπάρχει πράγματι ακόμη η επονομαζόμενη χριστιανική κατανόηση της ζωής, και επίσης ως προς το εάν επιτρέπεται σε μας –από ποιον άραγε– να αποφασίζουμε με ψηφοφορία τι επιτρέπεται να ζήσει και τι πρέπει να πεθάνει!

Θα πρέπει να γίνει κατανοητό από όλους μας, ότι σε τέτοια και πολλά άλλα ερωτήματα για τη ζωή δεν μπορούμε να διατυπώσουμε συλλογικά κάποια απάντηση που να είναι έστω και κατά προσέγγιση ενιαία, να διαφυλάττει και να προάγει τη ζωή, αν δε θυμούμαστε συνεχώς ότι μας εμπιστεύθηκε ο Κύριος και μας ανέθεσε την αποστολή να μεταδώσουμε και σε άλλους. Για παράδειγμα,

– ότι ο Θεός είναι δημιουργός της ζωής, και ο μόνος που κυριαρχεί πάνω στη ζωή και το θάνατο·

– ότι σε αυτόν, τον Λόγο του Θεού, ήταν –και είναι– η ζωή, το φως των ανθρώπων (Ιωάν. 1,4)·

– ότι εμείς όλοι έχουμε λάβει –και λαμβάνουμε– από το δικό του «πλήρωμα» «χάριν αντί χάριτος» (Ιωάν. 1,16)·

– ότι εκείνος ήλθε, για να έχουν οι άνθρωποι τη ζωή, μάλιστα το «περισόν» (Ιωάν. 10,10)· τη ζωή επί της γης, η οποία όμως είναι προσανατολισμένη προς τον ουρανό και την αιωνιότητα. Γιατί αν ελπίζουμε στον Χριστό μόνο γι' αυτή τη ζωή, είμαστε οι ελεεινότεροι όλων των ανθρώπων (1 Κορ. 15,19)·

– ότι αυτός ο ίδιος είναι ο άρτος του Θεού, που κατεβαίνει από τον ουρανό και δίδει τη ζωή στον κόσμο, και ότι όποιος δεν τρώγει από το σώμα του Υιού του ανθρώπου και δεν πίνει το αίμα του, δεν έχει τη ζωή μέσα του (Ιωάν. 6)·

– ότι στο πρόσωπο του Χριστού αποκαλύπτεται σε μας η ζωή σε ενότητα με την αλήθεια και την οδό (Ιωάν. 14,6)·

– ότι όποιος πιστεύει σε Αυτόν, έχει την Αιώνια ζωή (Ιωάν. 6,40)·

– ότι η ζωή μας είναι αποκεκρυμμένη εν Χριστώ στον Θεό και ότι όταν ο Χριστός, η ζωή μας, θα φανερωθεί, θα φανερωθούμε επίσης και εμείς μετ' Αυτού «ἐν δόξῃ» (Κολ. 3,3)·

– ότι μας έχει δοθεί ως υπόσχεση «ποταμός ὕδατος ζωής», καθαρός όπως το κρύσταλλο, που εξέρχεται από το θρόνο του Θεού και του Αγίου (Αποκ. 22,1).

Καταληκτικές σκέψεις

Μόνο με την έννοια της συμβολής στο διάλογο μπορώ μετά από όσα είπαμε να καταλήξω σε μερικά συμπεράσματα:

Η καταλλαγή βιώνεται ως πηγή νέας ζωής, όταν οι άνθρωποι πορεύονται πραγματικά (εν καινότητι ζωής) που φέρει το σημείο του Σταυρού του Χριστού και της Ανάστασής του, όπως αναγράφεται στην προς Ρωμαίους κεφ. 6.

Τη στιγμή που εμείς, Χριστιανοί της Ευρώπης, 50 χρόνια μετά τον κυρίως ευρωπαϊκό Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, κατά το έτος της Αποκάλυψης, λίγο πριν από το τέλος της δεύτερης Χιλιετίας, στεκόμαστε εδώ στην Ασίζη, υπό το βλέμμα εκείνου του ανθρώπου, που είχε το θάρρος να χορεύει τη νέα τρέλα του στους δρόμους και τις πλατείες αυτής της πόλης και να την κηρύττει με τις λέξεις

*«Αγάπη! Αγάπη! Αγάπη!
Ειρήνη! Ειρήνη! Ειρήνη!»*

θα έπρεπε, έτσι πιστεύω με ειλικρινή ταπεινώση, να φέρουμε τις εμπειρίες της ζωής μας ενώπιον του Θεού, από τη μια για να τον ευχαριστήσουμε για ό,τι έχει καταλαγεί σε μας, μεταξύ μας και μεταξύ των Εκκλησιών μας, και από την άλλη να επικαλεσθούμε το έλεός του για ό,τι παραμένει ακατάλακτο ή φαίνεται ως τελείως ακατάλακτο. Το τελευταίο αυτό, όπως ξέρουμε καλά, αντικατοπτρίζει την αμαρτία μας και την ανεπάρκειά μας. Γνωρίζουμε, άλλωστε, πολύ καλά:

– καμιά νέα ζωή δεν μπορεί να υπάρχει εκεί που οι Χριστιανοί αφήνουν την πρώτη τους αγάπη, όπως έπραξε άλλοτε ο «Άγγελος» στην Έφεσο (Αποκ. 2,4)· εκείνη την αγάπη, η οποία «οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν...» (Α' Κορ. 13,5), και ότι

– νέα ζωή μπορεί να υπάρξει μόνον εκεί, όπου οι Χριστιανοί δεν ζητούν τα «ἑαυτῶν», αλλά «τό τοῦ ἐτέρου» (Α' Κορ. 10,24).

* Θέλουμε να βιώσουμε μια νέα ζωή και να δούμε να ανθίζει νέα ζωή στην Ευρώπη, τότε είναι αναγκαίο να κινηθούμε σε νέους δρόμους με νέο φρόνημα. Για την εδώ σύναξή μας μου φαίνεται ότι είναι εντελώς επείγουσα η συγκεκριμενοποίηση των στόχων καταλλαγής, για τους οποίους θέλουμε να συστρατευθούμε συλλογικά.

* Από την πλευρά μου ας μου επιτραπεί να υπενθυμίσω ότι στο IserIohn [1993], στο μέσον του επονομαζόμενου «οικουμενικού χειμώνα», διατύπωσα ένα *οικουμενικό πείσμα* και το συγκεκριμενοποίησα με δύο ευχές προς την ΚΕΚ και τη CCEE. Τις ευχές αυτές θεμελίωσα πιο διεξοδικά ένα χρόνο αργότερα στο Graz. Συνοπτικά θα μπορούσαν να διατυπωθούν ως εξής:

α) Ας ενεργοποιήσουμε όλοι μαζί και αποφασιστικά τις δυνάμεις μας, ώστε να μη χαθεί τίποτε από ό,τι μας χάρισε ο φιλεύσπλαχνος Θεός κατά τη διάρκεια του αιώνα αυτού στην πορεία προς την ενότητα.

β) Η δεύτερη χριστιανική Χιλιετία είχε να μη φθάσει στο τέλος της χωρίς μια ενωτική πράξη ολόκληρου του Ευρωπαϊκού Χριστιανισμού, η οποία να στηρίζει το μέλλον και να είναι καθοριστική γι' αυτό.

Οι ευχές παραμένουν, η ελπίδα ομοίως! Η καταλλαγή θα πρέπει, βέβαια, να προστεθεί στην ενωτική αυτή πράξη της Ευρώπης.

* Μεγάλη χαρά εορτάζεται στη γη και στον ουρανό, όταν μια Εκκλησία αναγνωρίζει και πάλι σε άλλη Εκκλησία την αδελφή. Αλλά γι' αυτό το λόγο είναι αντίθετα μεγαλύτερος ο πόνος, όταν οι αδελφές περιπίπτουν ξανά σε έριδα, όπως δυστυχώς συμβαίνει στη σχέση ανάμεσα στη Ρωμαιοκαθολική και την Ορθόδοξη Εκκλησία. Ο επίσκοπος της Νέας Ρώμης γνωστοποίησε μόλις πριν από λίγον καιρό την πρόθεσή του, να συναντήσει τον επόμενο μήνα τον αρχαιότερο αδελφό του, τον επίσκοπο της Παλαιάς Ρώμης. Μετά από όλα, όσα συνέβησαν τα τελευταία χρόνια, και συμβαίνουν ακόμη στον ευρωμεσογειακό χώρο, δεν επιτρέπεται να υποτιμηθεί η δυναμική της καταλλαγής που έχει η απόφαση αυτή. Μπορούμε να διατυπώσουμε από την Αοίζη προσδοκίες και ευχές; Παραδείγματος χάρη στην κατεύθυνση της πράξης, ενότητας και καταλλαγής που αναφέραμε;

* Διεκκλησιαστική βοήθεια θα έπρεπε να προσφέρεται με το πνεύμα της διακονίας της καταλλαγής. Διακονία της καταλλαγής πρέπει να είναι διακονία που καταλλάσσει. Αν αυτό δεν συμβαίνει, τότε η θεωρία και η πράξη της διακονίας πρέπει να εξετασθούν εκ νέου σύμφωνα με τις βιβλικές προσταγές.

* Παρόμοια θα μπορούσαν να λεχθούν για την ιεραποστολή και τον ευαγγελισμό στην Ευρώπη. Κοινή ιεραποστολή των Χριστιανών της Ευρώπης; Ναι, λέμε όλοι μας! Πώς όμως; Με ποια προοπτική; Ο Φραγκίσκος μιλούσε για την πλήρη αγάπη, την πλήρη φτώχεια, την πλήρη παρθεσία, μακριά από κάθε αναζήτηση εξουσίας. Ο μαθητής του όμως Ηλίας έχει άλλη γνώμη:

«Θα χτίσει, λέει, εκκλησιές, μοναστήρια, πανεπιστήμια, θα πέμψει ιεραποστόλους ως τα πέρατα της γης, να κυριέψουμε τον κόσμο· πρέπει, λέει, ο κόσμος να βάλει κουκούλα κι έτσι να παρουσιαστεί στο Θεό!» (σ. 173).

Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην επιθυμία για κοινή ιεραποστολή στην Ευρώπη και την «κουκούλα» –ποια από τις τόσες πολλές– με ποιο πνεύμα;

Ο Φραγκίσκος, έτσι λέγεται στη συνέχεια, άκουσε τα σχέδια του Ηλία και αναστέναξε. Και εμείς;

* Ύψιστο και πιο ζωντανό σημείο της καταλλαγής είναι η Θ. Ευχαριστία. Γι' αυτό πρέπει να διατηρήσουμε ζωντανή τη συνείδηση, ότι κάθε άλλη πραγματικότητα καταλλαγής, την οποία βιώνουμε μεταξύ μας, ή επιδιώκουμε, δεν μπορεί να είναι πλήρης, όσον καιρό θα επαληθεύεται μέσω της μίας Ευχαριστίας. Γι' αυτό η παρούσα κατάσταση του Χριστιανισμού δεν επιτρέπει οποιαδήποτε θριαμβολογία καταλλαγής.

Παρόλα αυτά είναι αναγκαίο, το λιγότερο να τεθούν κάποια σημεία, που θα επιβεβαιώνουν ότι παραμένουμε σταθερά στο δρόμο της καταλλαγής. Αυτό χρειάζονται οι πιστοί των Εκκλησιών μας ως πηγή ελπίδας. Αυτό χρειάζεται και θα το χρειάζεται επίσης για πολύν καιρό ακόμη η Ευρώπη, καθόσον ακόμη και η πιο τολμηρή ουτοπία δεν θα μπορούσε να υποσχεθεί μια ζωή στον παρόντα κόσμο, η οποία δεν θα είχε την ανάγκη μιας καταλλαγής που αδιαλείπτως θα ανανεώνεται.

Το τελευταίο αντιστοιχεί στην προοπτική ενός ρεαλισμού, τον οποίο οι Χριστιανοί δεν μπορούν μεν να αγνοούν, αλλ' ούτε και να τον αποδέχονται. Αντίθετα: ζώντας και συμπάσχοντας στο μέσον ενός τέτοιου ρεαλισμού, θέλουμε να δώσουμε τη μαρτυρία του οράματος του Ευαγγελίου. Με την έννοια αυτή θα ήθελα να κλείσω τις σκέψεις μου με δύο εσχατολογικές εικόνες.

Η πρώτη εικόνα προέρχεται από τον Ησίοδο (όγδοος αιώνας π.Χ.)⁷

«Μηκέτ' έπειτ' ὄφελλον ἐγὼ πέμπτοισι μετεῖναι ἀνδράσιν, ἀλλ' ἢ πρόσθε θανεῖν ἢ ἔπειτα γενέσθαι. Νῦν γάρ δὴ γένος ἐστὶ σιδήρεον· οὐδέ ποτ' ἤμαρ παύσονται καμάτου καὶ διζύου, οὐδέ τι νύκτωρ φθειρόμενοι, χαλεπὰς δὲ θεοὶ δώσουσι μερίμνας. Ἄλλ' ἔμπης καὶ τοῖσι μεμείξεται ἐσθρλά κακοῖσιν. Ζεὺς δ' ὀλέσει καὶ τοῦτο γένος μερόπων ἀνθρώπων, εὔτ' ἂν γεινόμενοι πολιορκόταφοι τελέθωσιν· οὐδέ πατήρ παιδεσσιν ὁμοῖος οὐδέ τι παῖδες, οὐδέ ξείνος ξεονοδόκῳ καὶ ἑταῖρος ἑταίρω, οὐδέ κασίγνητος φίλος ἔσσειται, ὡς τό πάρος περ· αἴψα δὴ γηράσκοντας ἀτιμάσουσι τοκῆας· μέμψονται δ' ἄρα τοὺς χαλεποῖς βάζοντες ἔπεσσι, σχέτλιοι, οὐδέ θεῶν ὄπιν εἰδότες· οὐδέ κεν οἱ γε γηράντεσσι τοκεῦσιν ἀπὸ θρεπτήρια δοῖεν· χειροδίκαί· ἕτερος δ' ἑτέρου πόλιν ἐξαλαπάξει· οὐδέ τις εὐόρκου χάρις ἔσσειται οὔτε δικαίου οὔτ' ἀγαθοῦ, μᾶλλον δὲ κακῶν ῥεκτῆρα καὶ ὕβριν

7. Ἡσίοδος, Ἔργα καὶ ἡμέραι, στ. 174-201.

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗ ΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗ

άνερα τιμήσουσι· δίκη δ' ἐν χερσίν, καί αἰδώς
οὐκ ἔσται· βλάψει δ' ὁ κακός τόν ἀρείονα φῶτα·
μύθοισιν σκολιοῖς ἐνέπων, ἐπί δ' ὄρκον ὁμείται·
ζῆλος δ' ἀνθρώποισιν διζυροῖσιν ἅπασι
δυσκέλαδος κακόχορτος ἀμαρτήσῃ στυγερώπῃς.
Καί τότε δὴ πρὸς Ὀλυμπον ἀπό χθονός εὐρουσδείης
λευκοῖσιν φάρεσσι καλυψαμένα χροά καλόν
ἀθανάτων μετὰ φύλον ἔτον προλιπόντ' ἀνθρώπους
Αἰδώς καί Νέμεσις· τά δέ λείπεται ἄλγεα λυγρά
θνητοῖς ἀνθρώποισι· κακοῦ δ' οὐκ ἔσεται ἀλκή».

Ναι, απαντάμε με ρεαλιστική εκτίμηση της πραγματικότητας της ζωής: Ἔτσι είναι! Μόνο με μια εξαίρεση, η οποία αφορά στα τελευταία λόγια. Σε αυτά αντιτάσσουμε: και όμως, υπάρχει σωτηρία! Και η τελευταία λέξη δεν ανήκει στο κακό!

Γιατί –όπως δείχνει η δεύτερη εικόνα– το παλαιό συνεχίζει, ως φαίνεται, να αντιστέκεται, πλην όμως ουρανός καινός αποκαλύφθηκε και γη καινή! Και η αγία πόλη, η νέα Ιερουσαλήμ, είναι έτοιμη όπως μία νύφη. Και ακούγεται η φωνή που αναγγέλλει: «Ἴδου ἡ σκηνή τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων!... Καί ὁ θάνατος οὐκ ἔσται ἔτι οὔτε πένθος, οὔτε κραυγή, οὔτε πόνος» (Αποκ. 21,3-4). Και το «ἀρνίον ἑστηκός ὡς ἑσφαγμένον» (Αποκ. 5,6), ἰδοῦ, ἔρχεται ὁ νυμφίος τῆς Εκκλησίας τοῦ Θεοῦ. «Μακάριοι οἱ εἰς τό δεῖπνον τοῦ γάμου τοῦ ἀρνίου κεκλημένοι» (Αποκ. 19,9). Ἴδου, ἔρχομαι ταχύ, τὸ Α και τὸ Ω, ὁ πρῶτος και ὁ ἔσχατος, ἡ ἀρχή και τὸ τέλος. Ὅποιος διψά, ας πάρει τὸ νερό τῆς ζωῆς δωρεάν.

Διψάμε Κύριε! Οἱ Εκκλησίαι μας διψοῦν! Ἡ Ευρώπη διψά! Ὁ κόσμος διψά!
«Ἀμήν, ναί ἔρχου Κύριε Ἰησοῦ!»